

Kádár János, a magyar kormány elnöke augusztus 20-án megjelent a nyilvánosság előtt, amikor is Budapesttől százhusz kilométerre, az újpesti [sic!]* futballpályán hatezer paraszt előtt beszédet mondott a szocialista alkotmány évfordulóján. Én is ott voltam Kádár mellett a tribünön, annak a nyugati megfigyelőkből álló delegációnak a tagjaként, mely az októberi események óta most először jutott el Magyarországra.

Budapest tíz hónapon át tiltott város volt. Repülőteréről 1956. november 6-án szállt fel az utolsó nyugati repülő, egy kétmotoros osztrák gép, melyet a *Match* bérelt, hogy azzal menekítse ki Jean-Pierre Pedrazzinit, a lap küldött tudósítóját, aki halálos sebet kapott a budapesti ostrom alatt. Akkor bezárult Magyarország, és tíz hónap múltán nekünk is csak azért nyitotta meg a kapuit, mert a moszkvai VIT-fesztivál előkészítő bizottsága elérte a magyar kormánynál, hogy meghívjon egy tizennyolc megfigyelőből álló küldöttséget. Két építész volt közöttünk, egy német ügyvéd, egy norvég sakkozó, és rajtam kívül csupán egy újságíró: Maurice Mayer, egy vörös

* A gyűlés Kisújszálláson volt, a szerző végig Újpestet jelöli meg helyszíneként. (A szerk.)

bajszú, roppant szimpatikus belga, aki szeretett sörözni és favicceket mesélni, és aki még a spanyol polgárháborúban kezdte pályafutását, aztán a német megszállás alatt megsebesült Liège-nél. Nem ismertem egyiküket sem. Miután a határon a magyar vámosok három órán át vizsgálgatták a papírjainkat, egy tolmács összehívott bennünket az étkezőkocsiba, mindenki bemutatkozott, ő pedig rövid üdvözlőbeszédet tartott. Azután felolvasa az elkövetkező tizenöt nap programját: szerepelt benne több múzeumlátogatás, ebéd ifjúsági szervezeteknél, sportrendezvény, és egy hét pihenés a Balatonnál.

Maurice Mayer mindannyiunk nevében megköszönte a meghívást, de kifejtette, hogy bennünket nemigen érdekelnék a turisztikai látnivalók. Mi mást akarunk: meg akarjuk tudni, mégpedig hitelesen és politikai ködösítés nélkül, hogy mi történt Magyarországon, és hogy milyen az ország jelenlegi helyzete. A tolmács azt felelte, hogy a Kádár-kormány mindent meg fog tenni kérésünk teljesítésére. Ekkor augusztus 4-e, délután három óra volt. Este fél tizenegykor érkezünk meg Budapest kihalt pályaudvarára, egy csapat nyugtalan, energikus férfi várt ránk: tizenöt napon keresztül kísérték bennünket, és mindent elkövettek, hogy ne tudjunk pontos képet alkotni a helyzetről.

Még le sem vettük a bőröndöket, az egyik férfi, aki tolmácsként mutatkozott be, névsorolvasást tartott: a nevünket és nemzetiségünket sorolta, nekünk pedig, mint az iskolában, jelentkezni kellett. Utána betesékelte bennünket egy autóbuszba. Két apróság tűnt fel nekem: az egyik, hogy milyen szép számú kísérőnk van – tizenegyen voltak egy ilyen delegációhoz –, a másik

pedig, hogy mind tolmácsként mutatkozott be, jóllehet legtöbbször csak magyarul beszélt. Ahogy áthaladtunk a városon, sötét, kihalt utcákat láttunk, amit még szomorúbbá tett a szemerklő eső. Egykettőre az egyik legjobb budapesti szállodában, a Szabadságban voltunk, és leültünk az egész éttermet betöltő bankettasztalhoz. Néhány kísérőnk csak ügyel-bajjal tudta használni az evőeszközt. Az éttermet – volt benne tükör, több jókora csillár és vörös bőrrel bevont bútor – láthatóan nemrég újították fel, de a régi ízlés szerint.

Vacsora közben beszédet mondott egy ápolatlan férfi – egyfajta romantikus megvetés ült a szemében –, magyarul beszélt, amit három nyelvre szimultán fordítottak. Rövid, teljesen hagyományos köszöntőt mondott, majd nyomban rátért a gyakorlati tanácsokra. Azt javasolta, hogy ne menjünk ki az utcára, mindig tartsuk magunknál az útleveleinket, ne álljunk szóba ismeretlenekkel, ha kimegyünk a szállóból, mindig adjuk le a kulcsot a recepción, és ne feledjük, hogy „Budapesten hadiállapot van érvényben, következésképpen tilos fényképezni”. Ekkor már további hét tolmács volt jelen. Céltalanul járkáltak az asztal körül, halkán, magyarul csevegtek, az volt a benyomásom, hogy meg vannak ijedve. Nem voltam egyedül ezzel a véleménnyel. Hamarosan odahajolt hozzám Maurice Mayer, és odasúgta: „Ezek itt halálra vannak rémülve.”

Lefekvés előtt összeszedték az útleveleket. Az utazás után fáradtan, álmatlanul és némileg lehangolva álltam az ablakban, és igyekeztem a város éjszakai életéről töredékes képet alkotni. Úgy tűnt, lakatlanok a Rákóczi út szürke, romos épületei. Gyér volt a közvilágítás,

szemerklő eső áztatta a kihalt utcát, kék szikrát vetve, csörömpölve haladt a villamos: szomorú volt a légkör. Ahogy ágyba bújtam, észrevettem, hogy a szobámban a falakon még látható a becsapódott lövedékek nyoma. Nem hagyott aludni az a hátborzongató tudat, hogy októberben még barikád volt ez a sárga függönnyel díszített, ódivatúan bútorozott, tisztítószerszagozt árasztó szoba. Így ért véget Budapesten az első éjszakám.

Hosszabb a sor lottóért, mint kenyérért

Reggel nem volt annyira lehangoló a látvány. Ki akartam játszani a tolmácsok éberségét – tíz előtt amúgy sem lesznek itt –, zsebre vágtam a kulcsot, és lementem a lépcsőn a hallba. Nem használtam liftet, mert épp a recepció előtt volt az ajtaja, így nem tudtam volna úgy kimenni, hogy észre ne vegyen a portás. A forgó üvegajtó közvetlenül a Rákóczi útra nyílt. Nemcsak a szálloda, hanem az utcán – a virágdíszes pályaudvar homlokzatától egészen a Duna-partig – minden épület fel volt állványozva. Zsigeri érzést kelt az emberben, amikor azt látja, hogy egy bevásárlóutcában csupasz állványerdő alatt vonul a tömeg. De ez csak futó érzés volt, mert kétlépcsőnyire sem voltam a szállodától, amikor valaki megfogta a vállamat. Az egyik tolmács. Nagyon kedvesen, de végig a karomat fogva, visszakísért a szálló halljába.

A delegáció többi tagja tízkor jött le, ahogy meg volt beszélve. Maurice Mayer volt az utolsó. Remek sportzakóban, kitárt karral, a DIVSZ-indulót dalolva lépett be az étterembe. Miközben énekelt, túlzott nyájassággal

egyenként megölelte a tolmácsokat, s azok zavarba ejtő ujjongással fogadták. Leült mellém, a nyakába tűzte a szalvétát, s az asztal alatt megbökött a térdével.

– Az este óta rájöttem valamire – súgta oda –: ezeknek a barbároknak mindnek van fegyvere.

Attól kezdve már tudtuk, mihez tartsuk magunkat. Védangyalaink elkísértek bennünket a múzeumokba, a történelmi műemlékekhez, a hivatalos fogadásokra, és éberen őrködtek, nehogy kapcsolatba lépjünk az utca emberével. Egyik délután – a negyedik nap – felmentünk a Halászbástyára, ahonnan gyönyörű a kilátás. A közelben van egy régi templom, amit egykor a törökök mecsetté alakítottak, ma is láthatók az arabeszkek. A delegáció egy részével elszakadtunk a tolmácsoktól, és bementünk a templomba. Hatalmas, omladozó épület volt, a keskeny, magas ablakokon betűzött az aranyló nyári napfény. Elöl, az egyik padban elmélyülten üldögélt egy fekete ruhás öregasszony, kolbászt evett kenyérral. Egy perc sem telt bele, utánunk jött a templomba két tolmács. Követtek bennünket a hajók közt, egy szót sem szóltak, de az asszonyt kiküldték.

Az ötödik nap tarthatatlanná vált a helyzet. Elegünk volt már a sok régiségből, ódon történelmi műemlékből, meg abból, hogy az autóbusz ablakából nézve elérhetetlenek tűntek az emberek, ahogy sorban álltak kenyérrért, meg vártak a villamosra. Ebéd után döntöttem. Elkértem a szobakulcsot a portán. Közöltem, hogy nagyon fáradt vagyok és egész délután aludni fogok, majd felmentem a lifttel, s nyomban lesétáltam a lépcsőn.

A villamosmegállóban felszálltam az első villamosra. A zsúfolt kocsiban úgy nézett rám a tömeg, mintha más

bolygóról érkeztem volna, de se kíváncsiság, se meglepetés nem áradt a tekintetükből, csak zárkózottság és bizalmatlanság. Mellettem egy gyümölcsdíszes, ósdi kalapot viselő öregasszony Jack Londont olvasott – magyarul. Megszólítottam angolul, majd franciául, de egy pillantásra sem méltatott. Leszállt a következő megállónál, könyökkel tört utat magának, az volt a benyomásom, hogy nem ott kellett volna leszállnia. Ő is félt.

Megszólított magyarul a kalauz. Elmutogattam, hogy nem beszélem ezt a nyelvet, mire megkérdezte, hogy tudok-e németül. Idősebb, kövér férfi volt, borvirágos az orra, összedrótozott a szemüvege. Mikor megmondtam, hogy angolul beszélek, többször is elismételt egy mondatot, de én nem értettem. Kétségbeesettnek látszott. Ahogy leszálltam a végállomásnál, a kezembe nyomott egy cédulát, melyre ez volt írva angolul: „Isten óvja Magyarországot.”

Csaknem egy évvel az egész világot megrázó események után még mindig nem volt rend Budapesten. Sok kerületben láttam, hogy nem fektették vissza a villamossíneket, és nem volt közlekedés. A rosszul öltözött, szomorú, gondterhes tömeg végtelen hosszú sorokban állt az alapvető árucikkekért. A lerombolt és kifosztott boltok újjáépítése még most is folyik.

Bár a nyugati sajtó nagy lármát csapott a budapesti események körül, én magam nem hittem, hogy ilyen rettenetes a kár. Kevés középület homlokzata maradt épen. Később megtudtam, hogy a budapestiek azokba az épületekbe vették be magukat, és négy nap és négy éjjel onnan harcoltak a szovjet tankok ellen. A szovjet csapatok – nyolcvanezer embert küldtek a felkelés eltiprására

– egyszerű, hatásos taktikát alkalmaztak: felvonultatták a tankokat az épületek elé, aztán szétlőtték a homlokzatot. Ám hősiessé volt az ellenállás. A gyerekek is kimentek az utcára, felmásztak a tankokra, és égő benzinespalackot dobtak bele. A hivatalos tájékoztatás szerint ötezer halott és húszezer sebesült volt, ám a károk nagysága látván az a benyomása az embernek, hogy sokkal több volt az áldozat. A Szovjetunió nem adott számot a veszteségeről.

November 5-ére virradóra már romokban hevert a város. Utána öt hónapra gyakorlatilag megbénult az ország. A lakosságot a Szovjetunió és a népi demokráciák élelmiszer-szállítmányai tartották életben. Most már nem olyan hosszúak a sorok, lassan kinyitnak az élelmiszerboltok, de a budapestiek még ma is szenvednek a katasztrófa következményeitől. A lottózók előtt – a lottó a Kádár-rezsim bevételi forrása – meg a zálogházak előtt – mind állami tulajdon – hosszabb sor áll, mint a pékségeknel. Egy állami funkcionárius kifejtette nekem, hogy tulajdonképpen a lottó elfogadhatatlan intézmény a szocialista rendszerben. „De nem tehetünk másképp – magyarázta. – Ezzel szombatonként megoldunk egy-egy gondot.” Ugyanez a helyzet a zálogházakkal. Az egyik előtt láttam egy asszonyt, aki egy ócska edényekkel tele-tömött gyerekkocsival várt a sorára.

Mindenütt – a kormányzatban éppúgy, mint a lakosságban – jól látható a bizalmatlanság és a félelem. Rengeteg magyar élt 1948 előtt külföldön. Ők is meg a gyerekeik is a világ minden nyelvét beszélik. De nemigen állnak szóba külföldivel. Úgy gondolják, hogy ebben a pillanatban kizárólag olyan külföldi lehet Budapesten,

akit hivatalosan hívtak meg, ezért senkivel nem mernek beszédbe elegyedni. Mindenki – az utcán éppúgy, mint a presszóban, a Margitsziget békés parkjaiban – bizalmatlan a kormánnyal és vendégeivel szemben.

A kormány közben érzi, hogy nincs vége a tiltakozásnak. A budapesti falakra ilyen mondatok vannak mázolvva: „Bujkáló ellenforradalmár, rettegj a nép hatalmától.” Másutt Nagy Imrét hibáztatják az októberi katasztróféért. Ez már rögeszméje a kormánynak. Miközben Nagy Imre kényszerszáműzetésben van Romániában, a Kádár-kormány telefesti a falakat, brosúrákat ad ki és tüntetéseket szervez ellene. De bárkivel beszélünk – munkásokkal, alkalmazottakkal, diákokkal, sőt még néhány kommunistával is –, mind Nagy visszatérésére várnak. Miután bejártam a várost, alkonyatkor ott álltam a Dunánál, szemben az Erzsébet híd romjaival, melyet még a németek robbantottak fel. Előttem a Petőfi-szobor, melyet egy virágdíszes terecske választ el az egyetemtől. Tíz hónapja – október 28-án [sic!] – itt vonult át egy diákcsoport, és fennhangon követelte, hogy vonuljanak ki a szovjet csapatok. Egyikük egy magyar zászlóval a kezében felmászott a szoborra, és kétórás beszédet mondott. Mire lejött onnan, hatalmas tömeget alkottak a budapestiek, férfiak és nők, és a kopasz, őszi fák alatt Petőfinek, a költőnek a himnuszát énekelték. Így kezdődött a felkelés.

A Margitszigettől egy jó kilométerre, a Duna alsó szakaszán, van egy sűrűn lakott proletárnegyed, ahol a budapesti munkásság összezsúfoltan él és szenved. Zárt körű, füledt levegőjű, füstös kocsmákban hatalmas korsókból issza a sört a törzsközönség, miközben folyamatos géppuskaropogás hallatszik – tudniillik ilyennek

hat a magyarul folyó beszélgetés. Október 28-án [sic!] ott voltak az emberek, amikor hírt vették, hogy diáklázadás tört ki. Letették a söröskorsókat, a Duna-parton elgyalogoltak a Petőfi-szoborhoz, és csatlakoztak a mozgalomhoz. Mikor beesteledett, magam is végigjártam ezeket a kocsmákat, és meggyőződtem róla, hogy az erőszakkal hatalomra segített rezsim, a szovjet beavatkozás és az országban uralkodó látszólagos nyugalom ellenére a felkelés lángja még ég. Ahogy beléptem a kocsmákba, a ropogó beszélgetésből egyszeriben sűrű csönd lett. Senki sem akart beszélni. Ha – félelmükben vagy előítéleteik miatt – hallgatnak az emberek, be kell menni a mosdóba, ott kiderül, mi a véleményük. Meg is láltam, amit kerestem: a világ összes vizeldéjében megszokott pornográf rajzok között a feliratok – anonim, de roppant jelentős tiltakozásképpen – név szerint említették Kádárt. Ezek a feliratok a magyar helyzet értékes dokumentumai: „Kádár, a nép gyilkosa”, „Kádár áruló”, „Kádár az oroszok bérence”.